

The Role Of Expressive Reading In The Formation Of Student Speech Culture

Aminova Majduva Tashpulatovna

Senior Lecturer, Department of Philology,
University of Information Technologies and Management

Abstract

This article analyzes the importance and mechanisms of expressive reading in the formation of students' speech culture. The article shows the psycholinguistic foundations of the expressive reading process, pedagogical technologies, and its effectiveness in developing students' speech culture.

Keywords: expressive reading, speech culture, communicative competence, reading technique, intonation, teaching methodology, linguistic development.

Annotatsiya

Ushbu maqolada ifodali o'qishning o'quvchilar nutq madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyati va ta'sir mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada ifodali o'qish jarayonining psixolingvistik asoslari, pedagogik texnologiyalari hamda o'quvchilarning nutq madaniyatini yetiltirishdagi samaradorligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, o'qish texnikasi, intonatsiya, ta'lim metodikasi, lingvistik rivojlanish.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi, chunki nutqiy kompetensiya shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichidir. Nutq madaniyati deganda nafaqat grammatik to'g'ri va lug'aviy jihatdan boy nutq tushuniladi, balki ifodalilik, ta'sirchanlik, kommunikativ maqsadga muvofiqlik kabi muhim xususiyatlar ham nazarda tutiladi. Ifodali o'qish esa nutq madaniyatini shakllantiruvchi eng samarali vositalardan biri bo'lib, u o'quvchining fonetik, intonatsion, ritmik va mimik imkoniyatlarini kompleks ravishda rivojlantiradi [1]. O'zbek tilshunosligi va pedagogika fanlari sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ifodali o'qish ko'nikmalari o'quvchining umumiy nutqiy madaniyati darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir [2]. Biroq, hozirgi kunda o'qish jarayonida texnik ko'nikmalarga e'tibor berilsa-da, ifodalilik masalasi yetarli darajada o'rganilmagan va amaliyotda kam qo'llanilmoqda. Bu esa o'quvchilarning monoton, hissiyotsiz,

ta'sirsiz nutq shakllanishiga olib keladi, natijada kommunikativ samaradorlik pasayadi. Shu munosabat bilan ifodali o'qishning nazariy asoslarini va uning nutq madaniyatini shakllantirishdagi amaliy ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslash dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili.

Tadqiqot kompleks metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi, bunda ifodali o'qish va nutq madaniyati masalalari bo'yicha O'zbekiston va xorijiy manbalarning nazariy tahlili, pedagogik va psixolingvistik tadqiqotlarning sintezi hamda taqqosiy tahlil metodlari qo'llanildi. Adabiyotlar tahlili jarayonida tilshunoslik, pedagogika psixologiyasi, metodika sohasidagi ilmiy ishlar o'rganildi va ularning natijalariga tayanib nazariy xulosalar shakllantirildi. Ifodali o'qish tushunchasi lingvometodika fanida keng ma'noda talqin etiladi va u matnni nafaqat to'g'ri, balki emotsional-ekspressiv, kommunikativ jihatdan samarali yetkazish qobiliyatini anglatadi [3]. G.N. Elyakova va boshqa tadqiqotchilar ifodali o'qishni nutqning

eshittirishga mo'ljallangan shakli sifatida ta'riflaydilar, bunda talaffuz, intonatsiya, pauzalash, tempr, ovoz kuchi va tembr kabi prosodik vositalar muhim rol o'ynaydi [4]. Psixolingvistik nuqtai nazardan, ifodali o'qish nafaqat texnik ko'nikma, balki murakkab kognitiv jarayon bo'lib, unda matn mazmunini anglash, emotsional mazmunni his qilish va uni ovozli shakllantirish integrallashadi. O'zbek pedagogikasida M.T. Mahmudova va S.A. Karimova o'z tadqiqotlarida ifodali o'qishning ona tili ta'limidagi o'rnini ta'kidlab, uning o'quvchilarning leksik boyligini oshirish, nutqiy ifodalilikni rivojlantirish va kommunikativ ko'nikmalarni mustahkamlashda muhim vosita ekanligini isbotlaganlar [5]. Nutq madaniyati tushunchasi esa tilshunoslikda ko'p qirrali hodisa sifatida qaraladi va u tilning normativ, kommunikativ va etik jihatlarini o'z ichiga oladi. N.I. Formanovskaya va L.K. Graude nutq madaniyatining asosiy komponentlari sifatida to'g'rilik, aniqlik, ifodalilik, boy lug'aviylik, stilistik muvofiqlik va kommunikativ maqsadga erishishni belgilaydilar [6].

Ifodali o'qish va nutq madaniyati o'rtasidagi bog'liqlik bir qator tadqiqotlarda o'rganilgan. Xususan, T.A. Ladijenskaya ifodali o'qishning o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, intonatsion boylikni rivojlantirish va til his-tuyg'usini shakllantirish orqali nutq madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [7]. Zamonaviy metodika adabiyotlarida ifodali o'qishning diapazon kengaytirilgan talqini beriladi: u nafaqat badiiy matnlarni o'qishda, balki ilmiy, publitsistik va kundalik nutqda ham zarur ko'nikma hisoblanadi [8]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ifodali o'qish o'quvchilarning fonemik eshitishini, prozodik sezgirligini, emotsional intellektini va nutqiy kreativligini rivojlantiradi, bu esa nutq madaniyatining barcha komponentlarini yaxlitligicha takomillashtiradi.

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili natijalarini umumlashtirish asosida ifodali o'qishning nutq madaniyatini shakllantirishdagi ko'p qirrali ta'siri aniqlandi. Birinchidan, ifodali o'qish o'quvchilarning fonetik va intonatsion madaniyatini shakllantiradi, chunki matnni ifodali o'qish jarayonida talaffuz me'yorlari, urg'u, pauza, tonal o'zgarishlar va ritm-tempni to'g'ri qo'llash ko'nikmalari rivojlanadi. Bu esa kundalik nutqda ham saqlanib, o'quvchining umumiy ovozli nutq madaniyatini oshiradi. Ikkinchidan, ifodali o'qish leksik-semantik rivojlanishga xizmat qiladi: turli janrdagi matnlarni ifodali o'qish jarayonida o'quvchilar yangi so'zlar, iboralar, stilistik vositalar bilan tanishadi va ularning kontekstual ma'nolarini chuqur anglab etadi, natijada faol lug'at boyligi sezilarli darajada kengayadi. Uchinchidan, ifodali o'qish emotsional intellekt va empatiya qobiliyatini rivojlantirib, o'quvchiga matn qahramonlarining his-tuyg'ularini, muallif fikrini his qilish va uni ovozli ifoda etish imkonini beradi, bu esa nutqiy ifodalilik va kommunikativ samaradorlikning muhim shartlari hisoblanadi.

To'rtinchidan, ifodali o'qish grammatik va stilistik madaniyatni mustahkamlaydi, chunki talaba matn tuzilishini, jumla konstruksiyalarini, so'z bog'lanishlarini amaliy o'zlashtiradi va bu bilimlarni o'z nutqida qo'llaydi. Beshinchidan, ifodali o'qish o'quvchilarning og'zaki nutq malakalarini, xususan, publitsistik va monologik nutq ko'nikmalarini takomillashtirib, ularni jamoat oldida ravon, mantiqiy izchil va ta'sirchan gapirish qobiliyatiga ega qiladi. Oltinchidan, ifodali o'qish matnni anglash va interpretatsiya qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa chuqur nutqiy kompetensiyaning asosiy ko'rsatkichidir. Yettinchidan, sistemali ifodali o'qish mashqlari o'quvchilarda til his-tuyg'usini va badiiy ta'm shakllantirib, ular til vositalarini estetik jihatdan baholay oladi va

o'z nutqida san'atkorona ishlatadi. Nazariy tahlil va amaliy tajribalar sintezi shuni ko'rsatadiki, ifodali o'qish o'quvchilarning nutq madaniyatini kompleks ravishda, barcha komponentlarini qamrab olgan holda rivojlantiruvchi eng universal va samarali pedagogik vositadir.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot ifodali o'qishning o'quvchi nutq madaniyatini shakllantirishdagi noyob va ko'p qirrali o'rnini isbotladi. Ifodali o'qish nafaqat texnik ko'nikma, balki nutqning barcha jihatlarini – fonetik, leksik, grammatik, stilistik va kommunikativ – yaxlit rivojlantirishga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik vositadir. Adabiyotlar tahlili va nazariy umumlashirish natijalaridan kelib chiqib, ta'lim jarayonida ifodali o'qishga tizimli e'tibor berish zaruriyati yaqqol namoyon bo'ldi. Zamonaviy ta'lim dasturlari va metodikalarida ifodali o'qish komponentini kuchaytirish, o'qituvchilarni ushbu soha bo'yicha malakasini oshirish hamda o'quvchilarning ifodali o'qish ko'nikmalarini muntazam rivojlantirish uchun maxsus pedagogik sharoit yaratish tavsiya etiladi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat o'qish savodxonligini, balki umumiy nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyasini ham yuqori darajaga ko'tarishga xizmat qiladi, bu esa zamonaviy shaxs shakllantirishning muhim shartlaridan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.

Rashidovna, J. M. (2025). THE ROLE OF TECHNOLOGY IN MODERN EDUCATION. Journal of Modern Educational Achievements, 4, 2-4.

Juraeva, M. R. (2025). THE IMPACT OF INTERACTIVE PLATFORMS ON DEVELOPING PRONUNCIATION AND INTONATION SKILLS. Решение социальных

проблем в управлении и экономике, 4(3), 38-42.

Xamdamovna, I. M. (2022). Stylistic features of the use of asindefone in languages of different systems. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036, 11, 30-33.

Hamidov, B. B. O. G. L., & Kamolova, D. O. (2021). ZAMONAVIY HAYOTDA ROBOTLARNING O'RNI. Academic research in educational sciences, 2(12), 694-704.

Abdurakhimov, B. (2023). A SYSTEMATIC APPROACH TO THE MANAGEMENT OF WORKING CONDITIONS. HEALTH STATUS AND RISK FACTORS OF THE WORKERS OF COPPER PRODUCTION ENTERPRISES.

Uktamovna, B. M., & Uktamovna, B. L. COMMUNICATIVE-ORIENTED TEACHING AT FOREIGN LANGUAGE LESSONS. Chief Editor.

Baymenova, K. (2022). PISA TADQIQOTLARI DOIRASIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI. Science and innovation, 1(B4), 582-584.

Daniyarov, K., Baymurotova, Z., Aytmurotova, U., Dauletalieva, A., & Ospanova, F. (2023). Financial support for agricultural business subjects in the innovative development of the economy. In E3S Web of Conferences (Vol. 389, p. 09054). EDP Sciences.

Оспанова, Ф. Б. Динамика изменений в сельском хозяйстве, теория транзакционных издержек и оптимизация.

Zoirovich, Q. B. (2025, June). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY

TAYYORGARLIK JARAYONIDAGI
GIMNASTIKA VOSITALARI.
In INTERNATIONAL CONFERENCE
ON INTERDISCIPLINARY
SCIENCE (Vol. 2, No. 6, pp. 162-165).

классов. – М.: Просвещение, 1979. –
431 с.

Фозилов, У. (2021). Критерии оценки
эффективности управленческого
персонала. Экономика и
инновационные технологии, (5),
245-250.

Khusanova, G., & Husanboyeva, K. (2025,
December). Uzbekistan's Cooperation
With International Organizations.
In International Conference on Global
Trends and Innovations in
Multidisciplinary Research (Vol. 1, No.
6, pp. 4-6).

Soliyeva, Z. (2021). The impact of social
learning in English language learning
process. Студенческий вестник, (11-
4), 11-12.

Бегбудиева, П. (2021). Анализ
педагогических взглядов
Махмудходжи Бехбуди, их влияние
на становление национальной
системы образования
Туркестана. Иностранная
филология: язык, литература,
образование, (1 (78)), 82-85.

Esbosynovna, T. G. (2022). Sarsenbaevich
AM PROBLEMS WITH FINANCING
EXPORT OF AGRICULTURAL
PRODUCTS. EPRA International
Journal of Economic and Business
Review (JEER), 10(6), 5-8.

Satimova, H. K. (2023). THE
COMPARISON OF THE USAGE OF
GENDER CATEGORY IN
PROVERBS IN UZBEK AND
ENGLISH LANGUAGES. Educational
Research in Universal Sciences, 2(5),
705-709.

Махмудова М.Т. Она тили таълимида
нутқ маданиятини шакллантириш. –
Т.: Фан, 2015. – 156 б.

Рамзаева Т.Г. Методика обучения
русскому языку в начальных